

Գուրգեն Մահարի

Ծաղկած փշալարեր

14

. . . Ես տեսնում եմ Բալաշովի դեմքը, որից հետո մարում է լուցկին, և ես լսում եմ նրա ձայնը .

— Վե՛ր կաց, հագնվիր, կուշանանք . . .

Այդ նա էր խտուտ տալիս, որ գարթնեմ:

Ես վեր եմ թռչում: Գնում եմք Առաջին: Այդ միջոցին վառվում է մի ուրիշ լուցկի . Աշոտ դային է ճրագը վառում .

— Հագնվիր, հայդո՛ւկ, գնում ես . . . համարյա ուրիշ քաղաք . . . Էլ ի՞նչ ես ուզում . . .

Ոչի՛նչ, ոչի՛նչ չեմ ուզում, կեցցե՛ համեմատական-հարաբերական երջանկությունը: Ես արագ-արագ կարգի եմ բերում ինձ:

— Ինչպե՛ս քնեցիր, — հարցնում է Աշոտ դային:

Պատասխանի փոխարեն ես սեղմում եմ բռունցքս և ցցում ցուցամատս, — այսինքն՝ շա՛տ լավ:

Աշոտ դային տխուր ժպտում է: Աշոտ դայուն չես խաբի:

— Տա աստված, որ այդպես լինի, — ասում է նա, — վերցրո՛ւ իմ ձեռնոցները .
ավելի տաք են: Հագիր իմ շուրթը . . . Ես տանը նստած եմ . . .

Ես ուզում եմ բողոքել, իսկ նա կարճ է կտրում:

— Արա՛ ինչ որ ասում եմ, հայդուկ, քեռանց տուն չես գնում . . .

Եվ ես անում եմ, ինչ նա է ասում:

Երբ պատրաստվում եմ իմ բավականին հարուստ տոպրակով վար իջնել, երևում է նորից Բալաշովը կազմ ու պատրաստ: Բալաշովի բերանը մի քիչ ծուռ է, նա խոսում է կես բերան և աշխատում է գլուխը թեքել մի կողմի վրա՝ որ բառերը դուրս թոչեն բերանից . ձայնը ճղճղան է, և նա թողնում է միամիտ մարդու տպավորություն: Նա դենքը ծածկել է, թողել միայն տեսնելու և խոսելու բաց հարմարություն:

— Պատրա՞ստ ես, — հարցնում է նա, — խելքս չի կտրում, ինչո՞ւ քեզ կապեցին պոչիցս . . .

Ես մտնում եմ Աշոտ դայու հնամաշ, բայց տաք մուշտակի խորքերը, հագնում նրա ձեռնոցները և վզիս նետում տոպրակը:

— Բալաշով, — ձայն է տալիս Աշոտ դային, — չնեղացնե՛ս, թե չէ . . .

Նա ցույց է տալիս ինձ և ցուցամատով սպառնում:

— Լսում եմ, — ասում է Բալաշովը, — գնացինք . . .

Դռների մոտ ես ետ եմ նայում: Մութ, քնած բարաքի խորքում վառվում է միայն Աշոտ դայու աղոտ ճրագը:

Բալաշովն առաջից, ես՝ ետևից, մենք կտրում ենք ճամբարը երկարությամբ և հասնում պահականոցը: Բալաշովը ձեռնոցներով ծեծում է դուռը:

— Ո՞վ է, — հարցնում է մեկը քնկոտ ձայնով:

— Կալանավոր Բալաշով, — զեկուցում է նա, — հրամայված է Առաջին գնալ . . .

— Ֆու, խոլերա, — փնթփնթում է նույն ձայնը, հետո մեր ականջին հասնում է, Բալաշով, Ադ . . . Ադ . . . (նա երևի աշխատում է կարդալ իմ ազգանունը . . .): Դու մենա՞կ ես . . .

— Մենք երկու հոգի ենք, քաղաքացի մարտիկ, համաձայն կարգադրության, — Բալաշով և Ադ . . . Ադ . . . մի խոսքով Անդիժան . . .

— Այդ է որ կա, — ասում է նույն ձայնը, դուռը բացվում է, մենք ներս ենք մտնում: Քառակուսի, ոչ մեծ սենյակ է այս պահակատուն կոչվածը, սեղանին՝ աղոտ մի ճրագ, պատերի տակ դրված երկար նստարաններին քնած են երեք հոգի: Վառարանը չի վառվում, բայց ներսը տաք է, օդը կծված՝ մախորկայի ծխից: Մեզ ընդունողը հորանջում է կարճ ու գործնականորեն և մոտենում քնածներից մեկին .

— Մագուրով, վե՛ր կաց, եկել են . . .

— Եկե՛լ են, — աչքը բաց է անում Մագուրովը, — Ֆու, սատանա . . . երագումս . . .

Նա նայեց մեզ վրա և լռեց, ըստ երևույթին մտածելով, որ կալանավորների ներկայությամբ երագ պատմելը քաղաքական տեսակետից առողջ երևույթ չէ: Նա արագ նստեց, թաղիքե ոտնամանները քաշեց ոտքերին, գլխարկի ականջները կապեց, հագավ մուշտակը, անկյունից վերցրեց հրացանը և հրահանգեց .

— Գնացի՛նք . . . ընկեք առաջ, մա՛րջ . . .

Շերթապահը բացեց ելքի դուռը, և մենք դուրս եկանք ճամբարից:

Ցուրտ, պարզկա գիշեր է: Սառը քամին թիկունքային է . այս էլ մի հաջողություն է: Ինձ պատել էր օտարոտի մի զգացողություն: Մոտավորապես այսպես են ես ինձ զգացել երևի, երբ մանկությանս օրերին ինձ հագցրին դեռ լույսը չբացված,

դրեցին հորեղբորս՝ Պանտիչի ձիու թամբին, և մենք բռնեցինք Արճակի Էրմանց գյուղի ճանապարհը: Գոնե ես ուզում եմ համոզվեմ, որ ինձ այդպես զգամ: Այն ժամանակ մենք գնում էինք խաղաղ, դաշտային ճանապարհով, հիմա գնում ենք ձյունների միջով, սակայն ի՞նչ կարևոր է, այն ժամանակ մենք գնում էինք ձիով, հիմա՝ ոտով . ի՞նչ մեծ բան է որ, այն ժամանակ . . . հիմա . . .

Մեր ճանապարհով սահնակներ են անցել, իսկ ճանապարհի երկու կողմը և հեռվում՝ հորիզոնից հորիզոն ձյուն է, անսահման, անարատ, անծայրածիր ձյուն, որը հիմա թվում է մութ-մուգ կապտավուն: Երկնքում աստղեր կան, նրանք վառվում են մեծ ու փոքր, վառ ու աղոտ ճրագների նման ցփնված երկնքի տիեզերական ափսեին: Բալաշովի հետ մենք քայլում ենք կողք-կողքի, մեր թաղիքն ոտնամանների տակ ճոճում է ձյունը, նայած տեղին՝ խրթխրթում, մոմում: Մեր ականջին հաճախ հասնում է ուղեկցող մարտիկի ոտնաձայնը, իսկ երբեմն լսում ենք միայն մեր սեփական ոտնաձայնը: Այդ նշանակում է, որ նա մեզ հետևում է երբեմն հեռվից, երբեմն մոտից: Մենք անցնում ենք հրդեհաշեշ աշտարակը, մտնում անմարդ ու անայի գործարար բակի սահմանները: Ահա փոսից դուրս երևացող բրուտանոցի տանիքը, կոնուսաձև քուրայի վերջավորությունը: Հիմա մենք դուրս ենք եկել գործարար բակի սահմաններից և գնում ենք դեպի երրորդ ստանը: Բալաշովը նախ քթի տակ ինչ-որ մոլտում է, հետո միայն պարզվում է, որ նա երգում է: Ի՞նչ է երգում, որոշել դժվար է, ամեն դեպքում երգը միօրինակ է, միանվագ, սիրտ ցավեցնելու աստիճանի միապաղաղ:

Երրորդ ստանի գետնափորերը ծածկված են ձյունով, իսկ ծածկերի խոտը քամիները քշել են աշխարհի չորս կողմերը: Կմախքի նման ուրվագծվում են սյուները, հաստ ու բարակ ձողերը, գերանները: Եթե գետնափորերից մեկնումեկից ծուխ բարձրանար, բոլորովին այլ կլինեք զգացողությունը: Չկա ոչ ծուխ, ոչ կենդանի շունչ, և այս թողնում է ճնշող, համարյա աղետալի տպավորություն: Հիմա Բալաշովը խոսքերով է երգում, և որովհետև նույն բառերն է կրկնում նա, շուտով հայտնի է դառնում երգի ամբողջ տեքստը:

Սիրելի՛ս, սիրելի՛ս, ես քոնն եմ,

Ախ, այսպես էլ մութ գիշեր . . .

Ահա ամբողջը:

Քայլում է նա քսան քայլ, նախ մոմոսալով միայն երգի եղանակը, հետո ասես նոր թափ է առնում և հիշում .

Միրելի՛ս, սիրելի՛ս, ես քոնն եմ,

Ախ, այսպես էլ մութ գիշեր՞ր . . .

Գնում են ձյունոտ, գիշերային դաշտերով երեքը, երկուսն առաջից, անգեն, հետևում է նրանց զինված երրորդը, և երեքից ոչ մեկը չի մտածում, թե ինչո՞ւ այսպես դասավորվեց, և ընդանրապես այս ի՞նչ դասավորություն է: Այս ի՞նչ զարմանալի շարժիչ ուժով նրանք դուրս թռան իրենց երկրից և իրենց տներից, ընկան սիբիրյան այս դաշտերը և մութ գիշերով գնում են ձյունոտ ճանապարհով, երկուսն անգեն, առաջից, իսկ երրորդը զինված՝ հետևից: Ի՞նչ պատահեց, ինչո՞ւ, ինչպե՞ս:

Միրելի՛ս, սիրելի՛ս, ես քո՛նն եմ,

Ախ, այսպես էլ մութ գիշեր՞ր . . .

— Լսիր, դո՛ւ, — լսվում է ուղեկցողի ձայնը, — երգում ես, կարգին երգիր, ի՞նչ ես նույն բանը վնգստում, խոսքերը չգիտե՞ս . . .

— Չգիտեմ, քաղաքացի մարտիկ, — խեղճացած, ձեռները թափ տալով, առանց հետ նայելու ճղճղում է Բալաշովը, — բոլոր խոսքերը մոռացել եմ, միայն այս եմ հիշում . . .

— Սատանան քեզ հետ, — մեղմանում է ուղեկցող պահակը, — երգիր . . . միտք չկա մեջը, բայց մարդու սիրտը կտոր-կտոր է լինում:

Հիմա Բալաշովը չի երգում, թվում է, թե մի ամբողջ հավիտենականություն մենք քայլում ենք լուռ: Արևելքում արձձագույն մի շերտ է ձգվում: Շերտը գնալով լայնանում է, այդ առավոտն է բացվում ծանր երկունքով: Ուղեկցող պահակն արագությամբ նայում է Բալաշովի դեմքին .

— Չե՞ս լսում, ասացի՜ երգի՛ր:

Բալաշովն ասես սթափվում է, գլուխը կրիայի նման առաջ պարզում .

Միրելի՛ս, սիրելի՛ս, ես քոնն եմ . . .

Հազը բռնում է, և նա ձեռքը վերից վար թափ է տալիս .

— Պատվերով դուրս չի գալիս, — գանգատվում է նա:

Մինչ այս, մինչ այն, երևում է Առաջինը: Ճարտարապետությունը նույնն է, նույն տախտակյա բարձր ցանկապատերը, նույն փշալարերը, միայն այստեղ չորս հսկիչ աշտարակների փոխարեն երկուսն են, ճամբարի փոքրության պատճառով երևի: Ծխնելույզները ծխում են, առանձնապես մեկը: Դա պետք է, որ խոհանոցի ծխնելույզը լինի:

Հիմա որ՝ լույս է: Արևի ծիրանագույն լույսը տարածվում է սպիտակ դաշտերի վրա: Մենք կանգնած ենք հիմա Առաջինի դարպասների և պահականոցի մուտքի դռան մոտ: Մեզ ուղեկցող մարտիկն առաջ է անցնում և փոքր պատուհանից ներս է նայում:

— Բացեք դուռը:

— Հիմա, — լսվում է ներսից, — դո՞ւ ես, Մազուրով:

— Ես եմ:

Դուռը բացվում է ու մենք ներս ենք մտնում:

Առաջին տպավորությունն այն է, որ մենք գտնվում ենք մեր ճամբարի պահականոցում: Նույն միջանցիկ միջանցքը, նույն քառակուսի սենյակը, նույն կահավորությունը, մինչև անգամ նույն հուտը: Իսկ երբ Բալաշովի առաջնորդությամբ մենք մուտք ենք գործում Առաջին ճամբարը, անմիջապես զգում ես ու տեսնում, որ եկել ես ուրիշ մի երկիր կամ քաղաք: Փոքր է այս երկիրը կամ քաղաքը, բայց թվում է, թե ես ծանոթ եմ ու վաղածանոթ նրա բանկիչներին:

Ծանոթ են նրանց հազուստ-կապուստը, նրանց մտահոգությունները, նրանց դեմքի և աչքերի արտահայտությունը: Ես անմիջապես որոշում եմ կանանց բարաքը: Մինչդեռ տղամարդկանց բարաքների առաջ արևի տակ փայլում են կլորածն, սառած, արհեստական լճակներ գիշերային փոքր կարիքի համար, կանանց բարաքը գուրկ է այդ «գարդարանքից» և ավելի վայելուչ տեսք ունի:

Ուղեկցող պահակը հրամայում է մեզ ներկայանալ գրասենյակ, կարգադրիչին, իսկ երեկոյան, երբ կարգադրիչը մեզ կազատի աշխատանքից, ներկայանալ պահականոց՝ «տուն վերադառնալու համար», և նրա այդ խոսքերից օդը ջերմանում է:

Հիմա Բալաշովն առաջից, ես՝ ետևից, գնում ենք դեպի գրասենյակը: Հակառակ ճամբարի փոքրության, գրասենյակը մեծ է և դա հասկանալի է: Առաջինի գրասենյակն է տանում և մշակում Նովոիվանովյան ճամբարային չորս կետերի գրասենյակների գործերն ու նյութերը:

Իսկ կարգադրիչն ավելի փոքրակազմ է, փոքրամարմին, բայց ավելի արագ ու շարժուն:

— Ա՛, եկա՞ր, պրոֆեսոր, — ասում է նա՝ դիմելով Բալաշովին վաղուցվա ծանոթի պես, — իսկ սրա՞ն ինչու են ուղարկել:

— Չգիտեմ, — կարճ կապում է Բալաշովը՝ հիշելով երևի Աշոտ դայու ցուցամատը:

— Գնա՛ գործիքային ցեխ և վերցրու անհրաժեշտ գործիքներ: Ահա տեսնո՞ւմ ես այս տախտակները . դու ահա այստեղից այնտեղ և այնտեղից այստեղ . . . մի խոսքով, շինելու ես բյուրոկրատական արգելք, որը պիտի բաժանի կալանավոր հաճախորդներին՝ գրասենյակային առնետներից . . . այստեղ և այստեղ՝ շարժական մուտք: Մի խոսքով հիմա գնացեք խոհանոցի պատուհանի մոտ, ես կկարգադրեմ, որ ձեզ կերակրեն . . . Իսկ քո մասին (նա մատիտով երեք անգամ չխկացրեց Աշոտ դայու մուշտակի կոճակներից մեկին) մի բան կմտածենք:

Մենք հանում ենք մեր տոպրակներից մեր ճաշամաններն ու գդալները, դուրս ենք գալիս կարգադրիչի հետ գրասենյակից և մեր քայլերն ուղղում դեպի խոհանոց: Կարգադրիչը տիրական քայլերով մտավ խոհանոց, իսկ մենք մտանք ծածկի տակ, ուր և գտնվում է այն պատուհանը, որից բրիգադները ճաշ են ստանում: Շատ չանցած, պատուհանը բացվում է և Մեսրոպի գլխին ոչ մի բանով չնմանվող մի գլուխ գոռում է .

— Երրորդից՝ երկո՛ւ . . .

— Այստեղ ենք, — ճշում է Բալաշովը և ներս խոթում իր ամանը:

Բալաշովն ստանում է իր նախաճաշը: Նրա ամանից շոգի է բարձրանում, և իմ քթին է հասնում դարավոր կաղամբի ծանոթ բուրմունքը, որը թվում է ինձ անչափ դուրեկան: Եվ ճիշտ այն բուրբեխ, երբ ես նույնպես ստանում եմ իմ նախաճաշը և ուզում եմ շտապել Բալաշովի հետևից, պատուհանին է մոտենում բամբակած բաճկոնով, սպիտակ շալով երիտասարդ մի կին և պարզում է իր ամանը:

— Հանդերձապա՛հ, — ասում է խոհարարը, — ե՞րբ ես փոխելու մեր սրբիչները:

— Հենց այսօր, քեռի Միտրոֆան, — պատասխանում է կինը և հասնում իմ հետևից, փակ ամանը ձեռքին .

— Դուք որտեղի՞ց եք եկել, — հարցնում է նա:

Ես պատասխանում եմ:

— Մի օրո՞վ:

— Մինչև երեկո:

Հետո պարտք չնմալու համար ես եմ հարցնում .

— Իսկ դուք որտեղի՞ց . . .

— Ե՛ս . . . ես ընդհանրապես Մինսկից . . .

Ես մտքով թռչում եմ դեպի լուսավոր անցյալը, Մինսկ, 1936 թիվ . . . և ես կրակում եմ .

— Ա՛, Մի՛նսկ . . . ես եղել եմ Մի՛նսկում: Յանյակի հետ քեֆ եմ արել . . .

— Իսկ ո՞վ է Յանյակը, — հարցնում է նա և, ըստ երևույթին, լարում է հիշողությունը:

— Յանկա Կուպալա և Յակոբ Կուլաս . . . նա ապրում էր միհարկանի տան մեջ, հին բակով, նրա տունը ծածկում էին ակացիաների ճյուղերը . . .

— Ճիշտ է, — ասում է նա, — դա Յանկա Կուպալայի տունն էր: Գնանք, գնանք ինձ մոտ, կնախաճաշենք, կխոսենք . . .

Ես հլու-հնազանդ հետևում եմ նրան:

Լարիսա Մեմյոնովնան այստեղ թագուհի է ու աստված: Նրա ոչ մեծ սենյակի խորքում, տախտակյա հատուկ հարմարանքի վրա, կանոնավոր կերպով դասավորված են զանազան հանդերձանքներ: Մի անկյունում նրա երկաթե հասարակ մահճակալն է, մյուս անկյունում՝ թիթեղե վառվող վառարանը: Նա արագ և առարկություն չընդունող շարժումներով վերցնում է իմ նախաճաշն ու իր նախաճաշը, լցնում է մի ալյումինե ամանում, հետո փոքրիկ պահարանից հանում է երկու միջին մեծության սոխի գլուխ և ուղղակի մանրում մեր նախաճաշի վրա, ապա մի քանի բարակ շերտ խոզի ճարպ . . . ու ծածկում կափարիչով:

— Օրենքով, ասում է նա, սոխն ու ճարպն առանձին պետք է տապակել, հետո լցնել . . . ավելի . . . համով կստացվեր . . . բայց դուք կարող եք ուշանալ . . . Ձեզ կարող են կանչել . . . ի՞նչ էի ուզում ասել . . . մենք որտե՞ղ մնացինք . . .

— Մի՛նսկում, — պատասխանում եմ ես:

— Այո, Մի՛նսկում, Մի՛նսկում . . .

Լարիսա Մեմյոնովնան պատկանում է 37 թվականի հունձին, ամուսինը՝ կուսաշխատող, նույնպես հնձվել է: Ինքը՝ միջնակարգ դպրոցի ուսուցչուհի, մայր երկու զավակների, զավակները գտնվում են քրոջ մոտ, որի հետ և կապ ունի . . . ոչ, ոչ մի կապ, ոչ մի տեղեկություն չունի ամուսնուց, չի էլ ուզում օրորել իրեն սին հույսերով: Նրան տանջում է միայն երեխաների կարոտը . . . ուրիշ ոչ մի ռոմանտիկա, ոչ մի, ոչ մի հույս ու պրետենզիա . . . Լարիսա Մեմյոնովնան չի առարկում, գուցե փոխվի իրադրությունը, համաձայն դիպլեկտիկայի ամեն ինչ փոխվում է, ամեն ինչ շարժվում, բայց միշտ չէ, որ պատմությունը պրոգրես է ապրում . կա 1905 թվականի ռեակցիան, կա 37 թիվ . . . տարբեր են ժամանակները, բայց պատմությունը զիգզագներ չի ճանաչում, պատմությունը հակամետ է ավելի ստանդարտ գուգահեռների, այլապես կկորչեն օրենսդրությունը . . . պետք է նայել երևույթներին ռեալիստորեն, ո՛չ մի միստիֆիկացիա . . . մնացյալը ֆիկցիա է . . . ֆանտազիաներով ապրելը հիմարություն է:

Նախաճաշն արքայական էր, եթե չասենք՝ ավելին: Հետո Լարիսա Մեմյոնովնան օգնում է, որ ես զգեստավորվեմ, անձամբ կապում է գլխարկիս կապերը, և ճիշտ այդ րոպեին ես ժամանակ եմ գտնում ասելու, որ ես մի կերպ պետք է տեսնեմ ծննդաբերական տանն ապրող գերմանուհի Լյուդմիլա Շարթին . . . այո՛, նրան մեր ճամբարից բերին . . . վերջերս է ազատվել . . . ուզում եմ ասել՝ մայր է դարձել . . .

Լարիսա Մեմյոնովնայի մեծ-մեծ, կապույտ աչքերն ավելի են մեծանում, և նա քանդում ու նորից է կապում իմ գլխարկի կապերը: Նրա դեմքն ստանում է մտահոգ արտահայտություն:

— Այո, — ասում եմ ես, — նրա համար ես հոգեշահ բաներ եմ բերել: Մենք շատ, շատ ուրախ ենք այդ նորածնի համար . . .

— Մե՛նք, այդ ովքե՛ր են, — հարցնում է Մեմյոնովնան խոր շնչելով:

— Մե՛նք, բրուտանոցի աշխատողներս, — պատասխանում եմ ես:

Ժպիտի նման մի բան է անցնում նրա դեմքով .

— Ի՞նչ է դա . . . կոլեկտիվ ստեղծագործություն է, — ծիծաղում է նա անուրախ ծիծաղով ու հարցնում, — ինչպես կոչվում նա՞ . . .

— Լյուդմիլա Շարթ:

— Շա՛րթ, Շա՛րթ, — կրկնում է նա, — լա՛վ, ես կիմանամ և կաշխատեմ գլուխ քերել ձեր . . . հանդիպումը: Դուք ձեր ունեցվածքը թողեք այստեղ, մենք, այնուամենայնիվ, միասին կճաշենք . . . (նա շեշտեց «այնուամենայնիվը»), ես այսօր ամբողջ օրը զբաղված եմ արդուկով . . . երբ կմրսեք, ազատ կերպով ներս մտեք ու տաքացեք . . . իսկ դուք նրան շա՞տ եք սիրում . . .

— Մենք բոլորս էլ նրան սիրում ենք, — պատասխանում եմ ես, և ինձ անսահման դուր է գալիս նրա դեմքի մոլոր արտահայտությունը ու ես ավելացնում եմ, — նրան չի կարելի չսիրել . . .

— Լավ, պայմանավորվեցինք, — ասում է նա, — ես . . . կիմանամ:

— Իմացեք, խնդրում եմ, — նորից խնդրում եմ ես, — ես պիտի տեսնեմ նրան և հանձնեմ այս նվերները . . .

Ես դուրս եմ թռչում Լարիսա Մենյոնովնայի տաքուկ անկյունից և իմ սիրտը լեցուն է երգով ու ջերմությամբ: Ես իմ քայլերն ուղղում եմ դեպի գրասենյակը և ճանապարհին հանդիպում կարգադրիչին:

— Գնանք ինձ հետ:

Նա քայլերն ուղղում է դեպի երեք տախտակաշեն արտաքնոցները:

— Արտաքնոցները չեն գործում, — բացատրում է կարգադրիչը, — տեսնո՞ւմ ես, կեղտոտում են ուր հանդիպի, արտաքնոցների շուրջը: Աղտեղությունները սառած են և հավաքելը՝ հեշտ: Ահա այս երկաթե լոմով . . . տես . . .

Նա խփեց երկաթե ձողով և սառած կոշտը թռավ մի մետր այն կողմ:

— Հետո, շարունակեց կարգադրիչը, — ահա այս փայտե թիակով կհավաքես, կկլիտես . . . ահա քո աշխատանքը . . . Հասկանալի՞ է:

— Հասկանալի է, — ասում եմ ես:

Նա հեռանում է ինքն իրենից գոհ, գործնական մարդու քայլերով, և ես անցնում եմ աշխատանքի:

Աշխատանքն իսկապես ծանր չէր, եթե չհաշվենք երկաթե ձողի ծանրությունը: Շուտով ես համոզվեցի, որ Աշոտ դային օժտված է մեծ հեռատեսությամբ: Ծանր երկաթի սառնությունը թափանցում էր նրա անհամեմատ ավելի տաք ձեռնոցների միջով, և ձեռներս սառչում էին, ի՞նչ կլինեք դրությունս, եթե ես ստիպված լինեի աշխատել իմ ձեռնոցներով: Նույնը կարելի է ասել նաև նրա մուշտակի մասին . . . իմ բամբակած վերարկուով ես հագիվ ինձ ճամբարից նետում էի գործարար բակը և ետ . . . ինչպե՞ս ես պիտի դիմանայի ցրտին այս բացօթյա աշխատանքի պայմաններում: Երրորդ անգամ լինելով, ես, անկասկած, կհիվանդանայի թոքերի բորբոքումով և . . . և ես այս անգամ կգնայի, կհասնեի Լյալյային, Ջանփոլաղյանին և մնացած հազար-հազարներին . . .

Կամաց-կամաց իմ աշխատանքը դուր է գալիս ինձ . . . ես սկսում եմ հնարագետ դառնալ և կատարելագործվել, բարձրացնել իմ վարպետության աստիճանը, ես հիմա կարող եմ կարգադրիչից ավելի վարժ կերպով մի հարվածով թոցնել սառած, քարի նման ամուր, բայց թեթև կոշտերը: Այսպե՛ս: Այսպե՛ս . . .

Երբ ես զգում եմ, որ աշխատանքի պատճառած ջերմությունը չի տարածվում ձեռներիս և ոտներիս վրա, երկաթե ձողը ցցում եմ ձյան մեջ և քայլերս ուղում դեպի Լարիսա Մեմյոնովնայի օթևանը:

— Ես հեռվից տեսա ձեզ, — ասում է նա, — թեթև գրիչ եմ տվել ձեռքդ, խոսք չկա . . . Տաքացեք, տաքացեք . . . սա մի սարսափելի կոմեդիա է և ուրիշ ոչինչ . . .

Հետո նա ասում է . . .

— Ես եղա մայրերի բարաքում:

— Այո՞, — ուրախանում եմ ես, — տեսա՞ք գերմանուհուն:

— Տեսա, — ասում է նա, — ծանոթացա, պատմեցի ձեր մասին . . . Հիմա այս արդուկի պես մի ծանրություն եմ գգում սրտիս վրա . . . Լավ կլիներ, եթե չգնայի . . . Երևում է, որ ժամանակին գեղեցիկ է եղել, ինչ հիանալի, թափանցող աչքեր ունի . . . Ուրեմն, նրա, այսպես կոչված, ամուսինը ադրբեջանցի՞ է . . . Որտեղից՝ որտեղ . . . Երեխան չի ապրի, չէ, նվագ է, նիհար . . . Եվ ի՞նչն է հետաքրքիր, գլուխը մի տեսակ երկարավուն է, ինքը սև . . . ասում է, որ հորն է նման, ասում է . . .

Լարիսա Սենյոնովնան թողնում է արդուկը և սպիտակ թաշկինակով սրբում արցունքները:

— Լավ կլիներ, եթե չգնայի, չտեսնեի, — կրկնում է նա, — աչքիս առաջից չի հեռանում:

Մի րոպե ես ինձ կորցնում եմ: Առհասարակ, երբ կինը լալիս է, ես ինձ կորցնում եմ: Ուրիշ պայմաններում գուցե ես գտնեի համապատասխան մոտեցում, իսկ հիմա խելքի մոտ ոչ մի բան չեմ կարող մտածել: Ես միայն բավականանում եմ ասելով:

— Պետք չէ արտասվել, առանց այն էլ մեր կյանքը . . . Էնիքը:

— Ճաշի ընդմիջումին մոտեցեք . . . ես կասեմ տեղը: Իսկ հիմա տաքացեք և ուշադրություն մի դարձրեք իմ արցունքներին . ես մի քիչ չէ, շատ սենտիմենտալ եմ, և ինչպես երևում է, բնությունն ինձ շատ է արցունք տվել . ես միշտ հարմար առիթ եմ փնտրում թափելու այն, այլապես նրա շատությունից ես կարող եմ խեղդվել . . . Ուշադրություն մի՛ դարձրեք . . .

Ես ի վիճակի չէի անուշադրության մատնել Լարիսա Սենյոնովնայի արցունքները և ուշադրություն չդարձնել մանավանդ այն բանի վրա, որ նա լալիս էր փոքրիկ աղջկա նման, ես հագիվ կարողացա ինձ գսպել, ես ուզում էի մոտենալ փայփայել և քնքուշ խոսքերով կտրել նրա լացը: Դրա փոխարեն ես գբաղվեցի գերմանուհուն բերած նվերները հանելով տոպրակից և դասավորելով

սեղանի վրա: Ես հիշեցի մորս, նա էլ լալիս էր փոքր աղջկա նման: Մեծ հոգեբան լինելու կարիք չկար հասկանալու համար, որ իմ նոր, հազար տարվա ծանոթը լալիս էր ոչ միայն գերմանուհու նորածինի, այլև իր երկու զավակների համար: Լարիսա Մենյոնովնան սեղանի գգրոցից դուրս հանեց մի թերթ, խնամքով փաթաթեց օժիտը և ասաց .

Ճաշի ընդմիջումին . . . ես կասեմ տեղը . . . կհանձնեք, կխոսեք . . . Խեղճ մենք, խեղճ մենք . . . դուք պատրաստվում եք գնա՞լ . . . լավ տաքացա՞ք . . . աշխատելիս մի՛ շտապեք, չկարծեք, եթե կատարեցիք առաջադրանքը, կհանգստանաք: Ձեզ կլծեն նոր աշխատանքի, այնպես որ . . . ասենք, ինչու եմ ձեր գլխին նոտացիա կարդում, դուք պետք է որ յուրացրած լինեք լագերային տարրական ալֆաբետը . . . Ի՛նչ լավ կլինեք, եթե դուք մեզ մոտ ընկնեիք . . . Մենք միասին . . . կխոսեինք Յանկա Կուպալայի, Յակոբ Կոլասի մասին . . . Չգիտեք որքա՛ն ծանր են անցնում օրերը, ո՛չ մի ինտիմ խոսակից, ոչ մի մոտիկ . . .

— Պետք է որ այստեղ մի հայ ուսուցիչ լինի, դուք չգիտե՞ք նրան, — հարցնում եմ ես:

Այո՛, Լարիսա Մենյոնովնան մի քանի անգամ հանդիպել է նրան: Վարդան . . . ճիշտ է, Կարապետյան: Հյուսիսային Կովկասից էր: Լռակյաց, քաշված մարդ էր . . . ոչ, առանձնապես մոտիկություն չի ունեցել . . . տարիքոտ մարդ էր: Նրան էտապ տարան, մի քանի օր առաջ . . . սպասեք, մի հայ էլ կա այստեղ . . . կհսագրագետ մարդ է: Եթե ես նրան պատահաբար հանդիպեմ, կասեմ . . .

Լարիսա Մենյոնովնան շողացնում է ինձ վրա իր կապույտ, խոշոր աչքերը, կապում իմ գլխարկի կապերը, և ես դուրս եմ գալիս ու անցնում իմ պարտականությունների կատարման անորոշ զգացումով:

Հիմա աշխատանքն ավելի դանդաղ է ընթանում: Ես մտածում եմ գերմանուհու ու նրա դատապարտված մանկան մասին: Աչքիս առաջ կանգնում են նրա փոքրիկ արձանիկները և հատկապես Մամոյի գլուխը՝ կախված, տխուր բեղերով: Հետո ես ինձ որսում եմ այն քանի վրա, որից ներսս տաքանում է . ես ասես դիտմամբ

մտածում են գերմանուհու, նրա արձանիկների, Մամոյի և նրանց նորածնի մասին, որ չհիշեն Լարիսա Մենյոնովնայի կապույտ, խոշոր աչքերը:

Մինչ այս, մինչ այն՝ հնչում է ճաշի գոնգը: Այստեղի գոնգն է՛լ ավելի փոքր է և հնչում է ծիծաղելի՝ ճրճկ, ճրճկ: Ուրիշ է մեր ճամբարի գոնգը՝ ծանր, անգամ հանդիսավոր՝ դրճգ-դրճգ: Ես ազատվում եմ երկաթաձողի ծանր սառնությունից կամ սառը ծանրությունից և դիմում եմ դեպի . . .

Օդը հագեցած է հոտավետ օճառի բուրմունքով: Լարիսա Մենյոնովնան, ըստ երևույթին, զբաղվել է արդուզարդով: Նա հագել է մութ-ծաղկավոր զգեստ և հիմա թվում է ավելի քան երիտասարդ:

— Ես իմ ճաշն արդեն ստացել եմ, գնացեք, ստացեք ձեր ճաշը, որից հետո . . . որից հետո կասեն, թե ի՛նչ պետք է անեք:

Ես գնում, ստանում եմ ճաշը, վերադառնում: Լարիսա Մենյոնովնան ցույց տալով պատուհանից դուրս՝ ասում է .

— Ահա, տեսնո՞ւմ եք ցանկապատի եռանկյունին . . . Կմոտենաք համարձակ, այնտեղ մի տախտակ պոկված է . . . վերցրեք ձեր սյուրպրիզը:

Գերմանուհին ինձ սպասում էր: Ես նրան տեսա երկարավուն, գորշ աղյալով փաթաթված, երևի երեխան՝ գրկին, ցանկապատի մոտ, ետ ու առաջ քայլելիս: Նա լսեց իմ ոտնաձայնը և մոտեցավ անցքին:

— Բարև, — ասում եմ, — Լյուդմիլա Կարլովնա . . . ահա այս՝ ձեզ:
Շնորհա . . .

— Ուրախ եմ, որ տեսնում եմ ձեզ . . . մի՛ շնորհավորեք, դուք կարող եք միայն ցավակցել . . . անչափ-անչափ շնորհակալ եմ ուշադրության համար: Ինչպե՞ս եք, ինչպե՞ս է Մումուն . . .

— Մենք բոլորս էլ լավ ենք . . . Մամոն արդեն տանն է . . .

— Այո՞ . . . այսօր լրացավ ութ օրը: Ծնվելիս միայն լսեցի նրա ձայնը . . . որից հետո լռեց . մի անգամ աչքը բացեց ու նորից փակեց: Ըստ երևույթին, չուզեց տեսնել իմ երեսը: Բայց լսում է . երբ կամաց ձայնով երգում եմ, կոպերը թրթռում են . . . չի խոսում, երևի շատ բան ունի ասելիք . . .

Նա փաթեթը դրեց ձյան վրա, ավելի մոտեցավ ցանկապատին և բացեց երեխայի երեսը:

— Ահա, տեսնո՞ւմ եք, հոր մանրանկարը . . . ականջները միայն իմն են . . .

— Իսկ . . . ի՞նչ դրիք անունը:

— Սրանք անուն չունեն, սրանք համարներ ունեն: Իսկ ես՝ Մո՛ւ եմ կանչում . . . Մո՛ւ . . .

Նրա գրավիչ, տխուր աչքերն ավելի են տխրում:

— Մո՛ւ . . .

Ինձ հիմա թվում է, որ մի բան էլ կա ասելու կամ անելու ես մտքումս որոնում եմ ու . . . գտնում: Գլխարկիս պատովածքներից մեկի խորքից ես դուրս եմ հանում եռանկյունի, կարված նամակը:

— Եվ նամա՞կ . . . Անչափ, անչափ շնորհակալ եմ . . . իսկ հիմա գնացեք, բարևներ մայեստրոյին, Իոհանեսին . . . մնաս բարով չեմ ասում, ցտեսություն . . . Շուտով երևի տեսնեմ բոլորիդ . . . Մումույին այդպես էլ ասեք . . . ըստ երևույթին, մեզ վիճակված է ապրել առանց Մոի . . . Ես էլ երկար չեմ ապրի, ըստ երևույթին . . . Բոլոր նշանները կան . . . անընդհատ ջերմություն ու արյուն . . . իսկ արյունը սև է . . .

— Երևի լնդերից է, — ասում եմ ես, գոհ իմ գյուտով:

— Ոչ, ոչ, — բողոքում է նա, — ներսից է . . . ինչ-որ բան այրվում է ներսս, և նրա ծխից սևացել է արյունը: Այդ կարևոր չէ: Կարևորն այն է . . . Ես ինքս էլ չգիտեմ, ո՛րն է կարևոր . . . ցուրտ է . . . ցտեսություն . . .

Նա կռանում, ձյուների վրայից վերցնում է փաթեթը և հեռանում երեխան գրկին՝ անհաստատ քայլերով, իսկ ես վերադառնում եմ իմ օթևանը:

Ճաշում ենք լուռ: Միայն մի անգամ ես ինձ վրա զգում եմ Լարիսա Սենյոնովնայի ուշադիր հայացքը: Շնչե՞լն է դժվարացել, թե ուտելը: Ես արագ զգեստավորվում եմ առանց կողմնակի օգնության և ինձ դուրս նետում: Քամի է բարձրացել: Հիմա ինձ մնում է ի մի հավաքել տեղահանված կոշտերը: Ես վերցնում եմ փայտե թիակը և աշխատում այնպես անել, որ քամին թիկունքից փչի: Շնչե՞լն է դժվարացել, թե աշխատելը: Որտեղի՞ց որտեղ՝ հիշում եմ Բալաշովի երգը:

Միրելի՛ս, սիրելի՛ս, ես քո՛նն եմ,

Ա՛խ, այսպես էլ մութ գիշեր . . .

Իզուր չէր, որ ես հիշեցի Բալաշովին, ես լսում եմ ոտնաձայներ և հետո նրա ձայնը .

— Տեսնում եմ, որ դու էլ վերջացնում ես: Մագուրովն ասաց, որ շուտով ճանապարհ ենք ընկնելու . . . Քամին դեմից է փչում և դժվար կլինի քայլելը . . . Կվերջացնես, կգաս . . .

Իսկ մի քիչ հետո՝ կարգադրիչի ձայնը:

— Ահա և բոլորը: Տեղեկանքը՝ կատարված աշխատանքի մասին, Բալաշովին տվի: Դուք ազատ եք: Կեցցե՛ ազատությունը . . .

Հետո նա մոտենում է ինձ և համարյա ականջիս ասում .

— Այստեղ մի մարդ կա նստած, որին տասը տարի են տվել այս բացականչության համար . . . — ու նորից կրկնում է, — դուք ազատ եք, կեցցե՛ ազատությունը . . .

Ու գնում է:

Ես թողնում եմ իմ ձեռքով մաքրված աշխարհամասն ու գնում Լարիսա Մենյոնովնային հրաժեշտ տալու և իմ իրերը վերցնելու: Լարիսա Մենյոնովնան անսահման ուրախ է մեր հանդիպման ու ծանոթության համար . նա հիմա գիտե, որ Երրորդում բարեկամ ունի, թող պարադոքս չթվա, այս տխուր օրվա համար նա աշխարհի չափ ուրախ է և նա բաժանվում է ինձնից նոր հանդիպման ամենաջերմ ցանկությամբ: Նա խնդրում է ջերմորեն բարևել մեր կոլեկտիվին, խոստանում է հետաքրքրվել գերմանուհու ճակատագրով և օգնել, որքան կարող է: Հանուն հումանիզմի: Ես մոտենում եմ նրան և համբուրում նրա ձեռքը, իսկ նա վերջին անգամ ողողում է ինձ իր խոշոր, կապույտ աչքերի փայլով և շրթունքներով դիպչում է իմ . . . կարծեմ ճակատին .

— Ես ձեզ կգրեմ, եթե դեմ չեք լինի, — ասում է նա:

— Օ՛, ես վաղուց սիրային նամակ չեմ ստացել, — թեթևանում եմ ես, — ես շատ ուրախ կլինեմ . . .

— Ես ձեզ կգրեմ, — կրկնում է նա խորին լրջությամբ և մենք բաժանվում ենք:

Հիմա ես կանգնած եմ պահակատան դռան մոտ և սպասում եմ Բալաշովին, որ միասին ներս մտնենք: Քամին սուրում է բարձր ցանկապատի և փշալարերի միջով: Ձյունը սառել է լարերի ու երկաթե փշերի վրա, և մի բուպե թվում է, որ նրանք ծաղկել են ինչպես խնձորենին է ծաղկում գարնանը: Եվ ճիշտ այս բուպեին ինձ մոտենում է հնամաշ շորերի մեջ կորած մի լուռ կալանավոր: Ես ուշադրությամբ նայում եմ նրա նիհար, սև, մազակալած դեմքին և մեծ բանաստեղծի ասածի պես՝ նրա աչքերում հառնում է նա, հեռու ու հարազատ երկիր Նաիրին:

— Հա՛յ ես, քե մատաղ, — հարցնում է նա, անհուն մի ցավով նայելով դեմքիս:

— Հայ եմ, — պատասխանում եմ ես վախենալով, որ տեսածս տեսիլք կարող է լինել:

— Հայ եմ, — հաստատում եմ նորից: — Ո՞րտեղացի ես . . .

— Ղարաբաղցի՛ եմ, քե՛ մատաղ, ղարաբաղցի՛ . . .

— Ի՞նչ գործով ես նստած . . .

— Ի՞նչ գործով, — հեզնում է նա ցրտից սրթսրթալով, — ինչ գործով . . . քաղարաբաղցուն էլ կհարցնե՞ն ինչ գործով ա նստա՛ծ . . .

— Բա ինչո՞ւ չեն հարցնի, — հարցնում եմ ես:

— Բա դու Բալունց Հեթումի անունը չես լսե՞լ . . .

— Չէ, չեմ լսել, — պատասխանում եմ ես և իսկապես չեմ լսել:

— Էդ ես եմ, որ կամ . . . Բալունց Հեթումին որ նստացրիլ են ոչ՝ աշխարհը վաղուց դարմադադան էր եղել, քե՛ մատաղ . . .

— Աշխարհը՝ չէ, գուցե Ղարաբա՞ղը, — անցնում եմ ես քանակցությամբ:

— Բա Ղարաբաղն աշխարհ չի, ի՞նչ ա . . . ինձ ասել են թե ես ուզալ ըմ Ղարաբաղը պոկեմ Ադրբեջանից ու Հայաստանին կցեմ: Այ քե մատաղ, ես հի՞նչ կտրող-կցո՞ղ եմ: Հի՞նչը կտրեմ, հինչի՞ն կցեմ: Բա սա ասելու քա՞ն ա . . . Բա սրա համար մարդու կհանեն տնից, հողից, աշխատանքից ու Սիբիրնե՞ր կքշեն . այ քե մատաղ . . . Էն քորփեն հինչ ա, նա էլ գիտի, որ Ղարաբաղը է՛է՛է՛, աթաղան-բաթաղան Հայաստան ա եղել ու Հայաստան էլ կա . . . Ե՞ս պիտի կտրեմ, կցեմ . . . Բո՛ւ՛, — անդրադարձավ նա ատամերը ցրտից չխկչխկացնելով, — ցուրտը ջանս մտավ . . . ես քինացի . . . տաքերն ընկնեն՝ կնստենք, կխոսենք . . . ասում եմ՝ տաքերն ընկնեն, միտքս լավ հասկացի . . . Բալունց Հեթում որ ասում են, ես եմ, իմացած կաց . . .

Ու քամու հետ գլորվելով՝ նաիրյան ոգին տեսիլքի նման դյուրական՝ անհետացավ մոտակա գետնափոր բարաքներից մեկում:

Ես ուշքի եմ գալիս: Որտե՞ղ եմ ես, ի՞նչ անելու համար եկա Առաջին:

Քամին սուլում էր բարձր ցանկապատի ու խիտ փշալարերի միջով, ու երզում էին փշալարերը, իսկ նրանց երզը ժանգոտ էր ու արյունոտ, իսկ արյունը սև էր:

Մտնեցա՛վ Բալաշո՛վը: